

УДК 336.01

**Н.В. Лагодієнко, канд. екон. наук, старш. викладач
Миколаївський національний аграрний університет**

ЕВОЛЮЦІЯ КРИЗОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Визначено еволюцію кризових концепцій фінансового розвитку та антикризового управління як складового елементу механізму протистояння і запобігання кризових явищам підприємств аграрній сфері. Проведено теоретичний аналіз світових та вітчизняних підходів до формування домінантних положень кризових концепцій підприємств аграрної сфери

Ключові слова: криза, антикризове управління, аграрна сфера, концептуальні основи.

Постановка проблеми. Інтенсивна активізація і розвиток інтеграційних зв'язків економіки України зумовлюють зростання загрозливих наслідків загострення конкуренції як з боку іноземного, так і з боку національного ринкового бізнес-середовища. Докорінні зміни, що мають місце на сучасному етапі розвитку вітчизняних підприємств, вплив глобальних факторів економічного простору, потенційно стають передумовами виникнення кризових явищ і ситуацій, що вимагає обґрунтування і реалізації ефективної політики антикризового управління сфери фінансового менеджменту господарюючого суб'єкту. Вплив глобальних факторів на стан, інтенсивність та результативність функціонування вітчизняних аграрних підприємств все частіше зосереджується у сфері можливостей виникнення загрозливих фінансових подій та призводить до конвергенції науки і практики у вирішенні питань їх нейтралізації і нівелювання їхнього негативного впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Наукова проблематика кризових явищ в сфері економічних відносин бере свій початок із теорії середніх (промислових) криз капіталістичного виробництва, що проявляли свою функціональну сутність як кризи надвиробництва. Першою спробою охарактеризувати сутність та причин виникнення економічної кризи було тлумачення «тюльпанової кризи» 1636-1637 рр. в Голландії [1]. Перше змістовне науково-теоретичне обґрунтування сутності кризових явищ, як частини системи економічних відносин, запропонував Дж. Ст. Міль в трактаті «Принципи політичної економії» (1825 р.), де відзначив, що природа виникнення кризових процесів криється у неспроможності реалізації товарів за цінами, що дають змогу відшкодувати товаровиробникам свої витрати. Концентрація та нарощування обсягів капіталу створює передумови для інтенсивного нарощування обсягів виробництва і збуту продукції, темпи зростання яких значно випереджають темпи зростання попиту на ринку.

Сучасні вчені приділяють увагу процесам антикризового управління в аграрній сфері в таких наукових працях: Андрійчука В.Г., Маліка М.Й., Пасхавера Б.Й., Красноручького О.О., Гришовой І.Ю., Шабатури Т.С. Крюковой І.О., Стояновой- Коваль С.С., Митяй О.В., Хоми І.Б., Худолій Л.М., Шкарлета С.М., Язлюка Б.О. [1-16]

Мета дослідження: узагальнити еволюційні трансформації процесів антикризового управління підприємств аграрної сфери та визначити сучасні детермінанти.

Виклад основного матеріалу. В перекладі з грецької сутність дефініції «криза» розкривається як поворотний пункт, перехідний стан або різкий перелом, який визначається негативним результатом. До початку VII сторіччя кризові явища розгадались переважно в рамках національної системи та у сфері суспільних відносин, що характеризувались не тільки економічною специфікою.

Домінантні засади дослідження теорії виникнення і еволюції економічних криз були обґрунтовані в рамках класичної англійської школи політичної економії. Класики економічної думки кризи розглядали як випадкові процеси «перегріву» функціонування економічної системи внаслідок здійснення спекулятивних (підприємницьких) дій [1]. В якості матеріальної основи виникнення криз класики економічної думки розглядали сферу обігу капіталу, розглядаючи ринок як досконалу систему господарювання, в рамках якої неможливо виникнення перевиробництва товарів і послуг.

Класичні концепції та теорії виникнення економічних криз постали науковим підґрунтям для подальших досліджень економічної думки. Ж.-Б. Сей вбачав причини виникнення кризових явищ у наявності диспропорційних тенденцій в економіці, що наслідком нераціональної і незбалансованої системи виробництва, обміну та споживання матеріальних благ.

Широке розповсюдження та змістове наукове обґрунтування одержали теорії криз недоспоживання населення та перевиробництва товарів і послуг на ринку, прихильниками якої в різні часи характеризують економічну кризу як «економічне негативне явище, при якому масово виникає небезпека для економічного життя» [2]. Починаючи з XIX ст. акценти у дослідженні кризових явищ і процесів зміщуються у напрямі функціонування промислової економічної системи, проблемні аспекти розвитку якої призводять до виникнення дефініції «економічна криза». Методологічна концепція пофазної природи і періодичної специфіки економічних циклів, досліджувана К.Марксом, постала в основі виникнення теорій циклічності суспільного відтворення, яку розвивали М. Кондратьєв, Й. Шумпеттер, С. Глазьев, Е. Хансен, Д. Хікс, А. Шпітгофф, а також теорії катастроф (Ч. Ріст, Ч. Джид).

Ґрунтовні наукові дослідження концепції промислових економічних створили потужний методологічний каркас формування нових та удосконалення існуючих теорій економічних криз, що проявляються як кризи надвиробництва в капіталістичній економічній системі: М. Туган-Барановський «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини й вплив на народне життя», К. Каутський «Теорія криз», А. Афталъон «Періодичні

кризи надвиробництва», Л. Мізес «Причини економічної кризи».

Визначальне місце в сукупності концепцій економічних криз займають теорії, які в якості головної причини виникнення та поширення кризових явищ, називають циклічність розвитку економічної системи. Теорія циклічності суспільного відтворення та появи економічних криз є логічним продовженням теорії промислових економічних циклів та своїми результатами довела циклічний характер виникнення кризових явищ в економіці. Видатними науковими дослідженнями концепції циклічного характеру кризових явищ в економіці постали праці Дж. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей», Р. Харрода «Тоговельний цикл», Г. Хаберлера «Процвітання і депресія. Теоретичний аналіз циклічних коливань», Й. Шумпеттера «Економічні цикли», Р. Хікса «До теорії економічного циклу», Е. Хансена «Економічні цикли і національний доход» періоду від початку до середини ХХ сторіччя.

Досліджуючи загальнотеоретичні та прикладні засади нівелювання наслідків економічних криз з точки зору безповоротної зміни зростаючих тенденцій на погіршуючи, визначав сутність економічних криз Дж. Кейнс. [4]. Прихильник ортодоксальної циклічної теорії економічних криз Л. Мендельсон флюктуаційні аспекти дефініції «економічна криза» визначав в рамках капіталістичного способу виробництва як «... вибух всіх економічних суперечностей буржуазного суспільства, порушення процесу капіталістичного виробництва на всіх його фазах» [2]. Додержується автор й послідовності фаз економічного циклу, що обґрунтовані К. Марксом.

Поглиблюючи ґрунтовні дослідження циклічних теорій суспільного відтворення, в межах даної концепції відокремились три науково-методологічних підходи до пояснення причин виникнення економічних криз: інноваційна, інвестиційна та монетарна.

Засновником інноваційної теорії кризової природи розвитку економіки Й. Шумпеттером («Теорія економічного розвитку») в якості першопричини циклічного характеру функціонування економічної системи та виникнення економічних криз зазначено поява інновацій, що кардинально змінюють спосіб суспільного виробництва. Об'єктивною умовою підвищення рівня інноваційної активності суб'єктів господарювання виступає інвестиційна складова появи та впровадження інновацій. Методологічну парадигму інвестиційної концепції економічних криз в своїх наукових працях обґрунтував Е. Хансен. У відповідності з інвестиційною теорією, коливання обсягів капітальних вкладень, що створює мультиплікаційний ефект процесу інвестування, призводить до економічного зростання, яке в довгостроковій перспективі потенційно формує спад та виникнення економічної кризи [5].

Представники монетарного напрямку циклічних теорій суспільного відтворення Л. Мізес, А. Шпітгофф процес виникнення економічних криз називають «змінами ділової активності», а головні причини, що зумовлюють погіршення ділової бізнес-кон'юнктури, вбачають у недосконалому механізмі капіталоутворення в реальному секторі економіки та в сфері фіктивного капіталу, що призводить до підвищення відсоткових ставок і подорожчання кредитних ресурсів [144, 73].

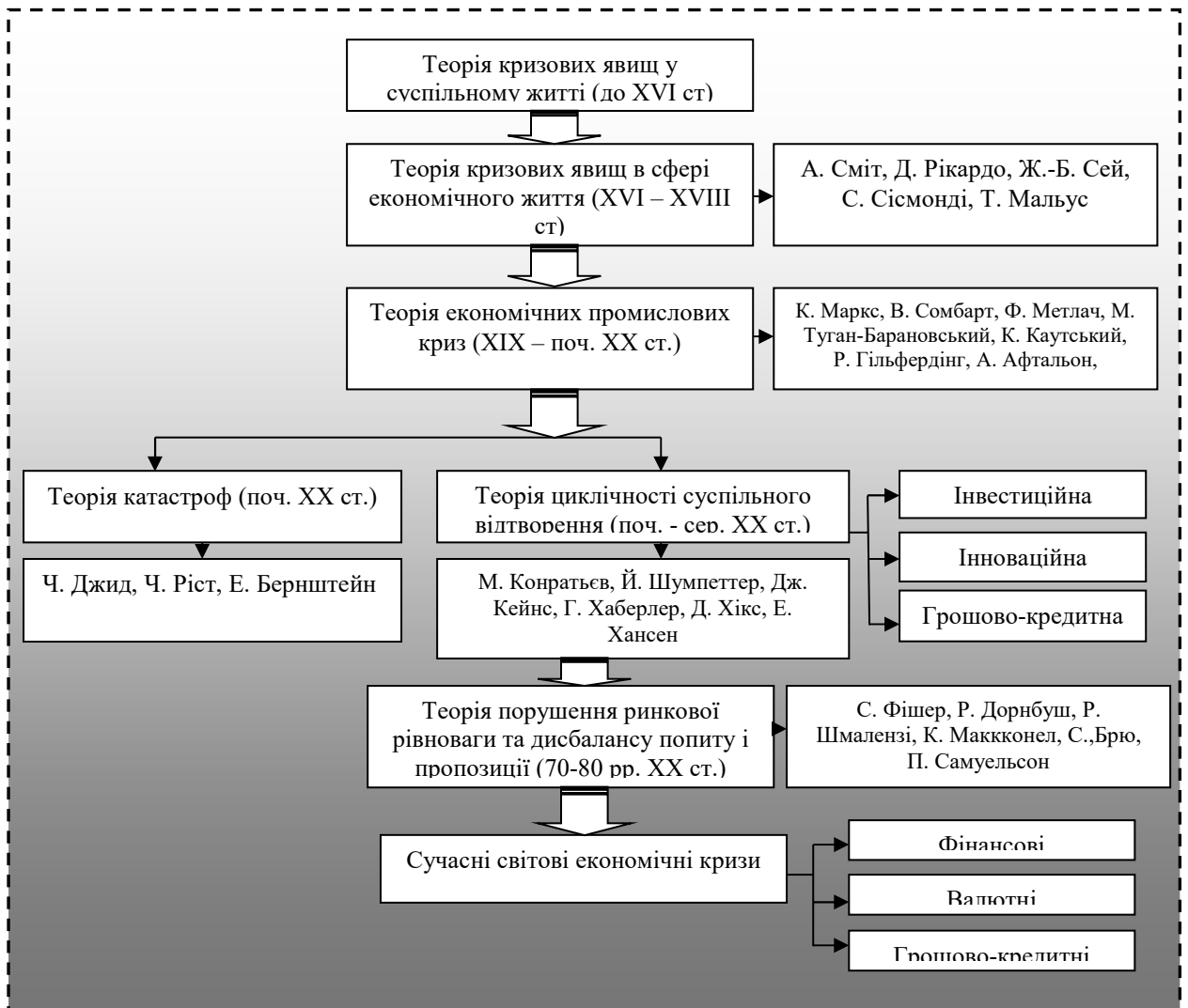
На зміну принципово виробничим аспектам в теоріях західної наукової думки 70-80 років ХХ сторіччя приходять концепції ринкового механізму управління, в яких ключова роль відводиться впливу попиту, пропозиції та досягненню пропорційності і збалансованості ринкового середовища. Принципове значення для подальшого еволюції концептуальних підходів до дослідження економічних криз мають роботи Р. Шмалензі, Р. Дорнбуша, С. Фішера, в яких економічна криза трактується з позицій порушення рівноваги на ринку під впливом чинників зовнішнього макроекономічного середовища: грошово-кредитна, податкова політика, інновації в сфері виробництва і його організації, ціни на сировину тощо. [5].

Еволюція фундаментальних методологічних теорій виникнення економічних криз сформувала міцний науково-теоретичний каркас сучасних концепцій кризисних явищ в сфері соціально-економічного розвитку. Ускладнення ієрархії факторів і умов, що є причинами появи і поширення економічних криз, відкритість і взаємозалежність національних економік, посилення інтеграційних процесів і формування єдиного світового простору постають домінантними засадами появи нових теорій, в яких ключова роль відводиться фінансовому сектору, глобальній фінансовій інфраструктурі, процесам глобалізації і інтернаціоналізації системи міжнародних економічних відносин (рисунок).

Сучасні вітчизняні та зарубіжні науковці трактують сутність економічної кризи з позицій загострення протиріч у призмі розвитку соціально-економічних явищ і процесів. Такого методичного підходу додержуються В. Ланкін і М. Каймакова, Е. Коротков: «... економічна криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує життєстійкості у навколишньому середовищі» [6].

Визначальне значення для дослідження змісту та функціональних особливостей економічних криз сьогодення мають фактори зовнішнього економічного, політичного, екологічного та інституціонального середовища. На перший план в обґрунтування моделей і механізмів подолання наслідків сучасних економічних криз виступають спільні заходи урядів країн, міжнародних фінансових установ і світових

транснаціональних компаній в напрямі подолання безробіття, підтримання курсу міжнародних валют, підвищення темпів економічного зростання та рівня добробуту нації.

Еволюція теорій економічних криз [6]

В такому контексті в сучасному економічному словнику сутність економічної кризи характеризується як різке погіршення економічного стану країни, що проявляється в значному спаді виробництва, порушенні сформованих виробничих зв'язків, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, і в підсумку – у зниженні життєвого рівня, добробуту населення [9]. Східне за змістом визначення пропонує Митяй О.В.: «економічна криза – це спад економіки, який характеризується значним зниженням рівня виробництва і рівня життя населення, зростанням безробіття і інфляції, порушеннями у фінансово-кредитній системі» [4].

Значна кількість вчених трактують сутність економічної кризи з точки зору порушення пропорційності, стабільності та збалансованості

розвитку економічної системи. Прихильниками таких методичних поглядів є Шабатура Т.С., Стоянова-Коваль С.С. які визначають економічну кризу як порушення економічних зв'язків і пропорцій системи, руйнування внутрішнього каркасу взаємовідносин [6].

Сучасна економічна думка використовує дефініцію «економічна криза» у різних інтерпретаціях та флюктуаційних контурах. В наукових дослідженнях вітчизняних вчених поряд із дефініцією «економічна криза» зустрічаються терміни «фінансова криза», «валютна криза», «криза неплатежів», «боргова криза» тощо. В зарубіжній літературі аналогічні економічні явища трактуються як Economic crisis, Growth recession, Recession [11-15].

Латентна сутність економічних кризових явищ та механізм нівелювання їх наслідків належать до системи фундаментально-прикладних наукових досліджень, результати яких висвітлені в роботах багатьох науковців. Узагальнюючи науковий досвід, можна відзначити, що економічні кризи є неодмінною ознакою циклічного характеру функціонування економічної системи та дозволяють їй в довгостроковій перспективі вийти на якісно новий рівень розвитку. Ефективна дія основних елементів механізму антикризового регулювання дає змогу нівелювати негативні наслідки економічної кризи та реалізувати потужний потенціал розвитку економіки шляхом досягнення кращих кількісних і якісних показників суспільного виробництва. Можливість досягнення кардинально нових результатів функціонування економічної системи після виходу її з кризового стану віддзеркалюють функції економічних криз. В результаті систематизації наукових досліджень [16] було виявлено, що в практичній площині розвитку економіки економічні кризи виконують такі основні функції:

1) ослаблення й усунення застарілих елементів існуючої економічної системи, яка вже вичерпала свій потенціал;

2) створення передумов для формування нових елементів економічної системи – більш досконалих та адаптованих до сучасних умов господарювання;

3) удосконалення механізму функціонування ключових елементів економічної системи, які в своєму базисі формують єдиний механізм господарювання.

При оцінці кризових явищ різного рівня та розробці ефективних заходів антикризового регулювання, деякі вчені мають східну думку відносно креативного і творчого характеру кризових явищ. Зокрема, Дж. Майерс та Дж. Холуша зі всіх наслідків кризи виділяють такі її позитивні

аспекти: активізація процесу реструктуризації підприємства, що підвищує ступінь її адаптивності до ринкових умов; реалізація принципово нових ефективних стратегій розвитку; кадрові зміни, які призводять до появи ефективних менеджерів; орієнтація на попередження кризових явищ у майбутньому; здобуття нових конкурентних переваг внаслідок системи антикризових заходів [14].

Практично повністю поділяють такі погляди й інші західні вчені, які бачать у процесі кризової перебудови діяльності підприємства відкриті можливості впровадження новітніх новаторських ідей, що надають підприємству нових потужних стимулів економічного зростання.

Разом з тим, для того, щоб наслідки кризової ситуації перетворились у перспективи подальшого економічного розвитку, потенційно носили конструктивний і мотивуючий характер, необхідною умовою є розробка і використання ефективного інструментарію антикризового регулювання.

Виникнення і поширення кризових явищ в економіці зумовлюють низьку негативних соціально-економічних явищ, які проявляються на різних рівнях господарювання та потребують відповідної системи антикризових заходів на різних рівнях інституційного управління. Наукові дослідження природи та специфіки прояву економічних криз та механізму їх нейтралізації з боку господарюючих суб'єктів дозволили нам виділити у сукупності науково-методологічних підходів дві основних площини реалізації інструментарію антикризового регулювання: макроекономічний рівень та рівень окремого господарюючого суб'єкту (підприємства).

Висновки: Виникнення і поширення кризових явищ в сучасному економічному житті опосередковується цілим комплексом факторів і чинників, які мають як внутрішній, так і зовнішній характер. Успіх підприємства у ринковому середовищі формують чинники мікрооточення, що діють на рівні окремого господарюючого суб'єкта, та макросередовища, яке реалізується на рівні зовнішньої фінансової, бюджетної, соціальної політики, сфери світової фінансової архітектури та її впливу на економічну стабільність внутрішніх національних систем. Загострення зовнішніх протиріч та посилення розбалансованості і диспропорційності розвитку міжнародної економічної системи підвищує ступінь фактичних і потенційних загроз, що перманентно формують кризові явища, яким притаманна ознака виходу за національні межі. Світові економічні і фінансові кризи накладаються на наявні чи латентні протиріччя функціонування національної економіки, що посилює загрозу розвитку і активізації негативних процесів, які потребують ефективної системи антикризового регулювання на макрорівні економічних відносин.

Бібліографічний список: 1. Анисимова Ю.А. Дефиниции экономической категории « структурированный финансовый продукт» / Ю.А. Анисимова // Экономика: реалии времени. – 2013. – № 3 (8). – С. 124-131. 2. Гришова І.Ю., Економічна стійкість як індикатор ефективності системи економічного захисту та безпеки підприємств. Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ: колективна монографія / І.Ю. Гришова, О.А. Хлисту́н / за ред. д.е.н, професора Непочатенко О.О. – Умань: Видавець «Сочинський», 2015. – С. 171-178. 3. Гришова І.Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, В.В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10(172). – С. 169-172. 4. Митяй О.В. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, В.В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10(172). – С. 169-172. 5. Дем'яненко М.Я. Теоретико-методологічні аспекти розвитку Теоретико-методологічні аспекти розвитку концепції фінансово-економічного захисту підприємств в аграрній сфері/ М.Я. Дем'яненко // Ukraine. – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. – Chernihiv: CNUT, 2015. – р. 107-110. 6. Шабатура Т.С. Інтеграція ресурсного та вартісного підходів в процес формування економічного потенціалу підприємства / Т.С. Шабатура, О.П. Манзій // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». Вип. 3, 2014. – С.183-187. 7. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova- Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society" held SCIEURO in London 20-21 March 2013. – р. 160-180. 8. Крюкова І.О. Антикризове управління як основа забезпечення фінансової безпеки переробних підприємств. – Зб. наук. праць ПДАТУ, (Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 40-річчю заснування Навчально-наукового інституту бізнесу і фінансів «Економіка, бізнес і фінанси: стан та перспективи розвитку» (23-24 жовтня). / За ред. проф. М.І. Бахмата. Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський: «ТОВ «Друк-Сервіс». – 2012. – Вип. 20. Т. 2. – С. 479-482. 9. Kryukova I.A., Zamlynskiy V.A., Galickiy A.N. Scientific and methodical aspects of the formation of modern

financial architecture for the enterprise. «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions». March 28, 2013. – Stuttgart, Germany. – Volume 3. – P. 29-32. 10. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис - XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27. 11. Гнат'єва Т.М. Системна оцінка діяльності за допомогою показників в управлінні вартістю підприємства / Т.М. Гнат'єва // Економічний форум. – Луцьк. – № 4. – 2014. – С. 133-141. 12. Кузьмін О.Є. Інноваційні підходи в системі економіко-математичного моделювання фінансово-кредитної діяльності виробничо-господарських структур. – Розділ 7. – С.125-149: В кн.: Проблеми фінансово-кредитного регулювання інноваційного розвитку виробничо-господарських структур / За загал. ред. О.Є. Кузьміна, І.В. Алексєєва. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 152 с. 13. Хома І.Б. Управління процесом формування фінансових ресурсів на підприємстві. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції, 19 грудня 2008 р. – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2008. – С. 121-122. 14. Язлюк Б.О. Економічний аналіз в аспекті виявлення недоліків господарсько-фінансової діяльності та антикризового управління підприємств // Тези доповідей III Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених „Перспективи та пріоритети розвитку економічного аналізу” (Донецький національний університет, 18-20 квітня 2014 р.). – Донецьк. – Вид-во ДНУ. – 2014. – С. 110-111. 15. Красноруцький О.О. Теорія і практика антикризового управління // Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 45 річниці Полтавського університету споживчої кооперації України „Методологія та практика менеджменту на порозі XXI ст.: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти” (Полтавський університет споживчої кооперації України, 10-12 травня 2014 р.). – Полтава: ПУСКУ, 2014. – С. 86-87. 16. Кравчук А.В. Особливості антикризового управління агропродовольчої сфери / А.В.Кравчук // Матеріали Міжнар. інтернет-конф. молодих вчених «Актуальні проблеми фінансової системи в контексті стратегії розвитку України», (Умань, 14–15 трав. 2015 р.) – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – С. 171–173. Лагодиенко В.В.. Антикризисное управление в сфере аграрного производства/ В.В.Лагодиенко // Стратегическое планирование развития городов России III Международная научно-практическая конференция в 2-х частях-Тольятти: Изд. ТГУ, 2013. – Ч.1. – С. 197-200

Лагодиенко В.В. Эволюция кризисных концепций финансового развития предприятий аграрной сферы. Определена эволюция кризисных концепций финансового развития и антикризисного управления в качестве составного элемента механизма противостояния и предотвращения кризисных явлений предприятий аграрной сфере. Проведен теоретический анализ мировых и отечественных подходов к формированию доминантных положений кризисных концепций предприятий аграрной сферы

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, аграрная сфера, концептуальные основы.

Lahodiyenko N. The Evolution of the Financial Crisis Concepts of Agrarian Sphere Enterprises. The evolution of the financial crisis concept development and crisis management as a component element of the mechanism of conflict and crisis prevention of agriculture enterprises is defined. The theoretical analysis of world and national approaches to the formation of dominant provisions concepts crisis enterprises of agrarian sphere is proved. The characteristics of unbalanced and inharmonic statements of the enterprises are identified in the context of crisis-elimination mechanisms formation. The objective of the article is summarization the evolutionary transformation process of crisis management enterprises of agricultural sector and define contemporary determinants. The emergence and spread of the crisis in modern economic life is mediated by a complex of factors and factors that are both internal and external. The success of the enterprise in the market environment factors form a microenvironment that operate at separate entity, and macro, which is realized at the level of external financial, budgetary, social policy, the scope of the global financial architecture and its impact on the economic stability of internal national systems. Aggravation of contradictions and external imbalances and strengthen the unbalanced development of the international economic system increases the actual and potential threats that permanently shape the crisis, which is inherent in the exit sign for national boundaries. Global economic and financial crisis imposed on existing or latent contradiction functioning of the national economy, which increases the threat of development and intensification of negative processes in need of an effective system of crisis management at the macro level economic relations.

Keywords: crisis, crisis management, agriculture, conceptual framework.